

Tijdschrift

voor

Mensenrechten

TvMR

MENSENRECHTENMENSENRECHTENMENSENRECHTEN
ECHTENMENSENRECHTENMENSENRECHTEN
ENMENSENRECHTENMENSENRECHTENMENSENRECHTEN
ECHTENMENSENRECHTENMENSENRECHTENMENSENRECHTEN
MENSENRECHTENMENSENRECHTENMENSENRECHTEN
TENRECHTENMENSENRECHTENMENSENRECHTEN
MENSENRECHTENMENSENRECHTENMENSENRECHTEN
ECHTENMENSENRECHTENMENSENRECHTENMENSENRECHTEN
CHTNMENSENRECHTENMENSENRECHTENMENSENRECHTEN
ENMENSENRECHTENMENSENRECHTENMENSENRECHTEN
CHTENMENSENRECHTENMENSENRECHTENMENSENRECHTEN
ECHTENMENSENRECHTENMENSENRECHTENMENSENRECHTEN
RECHTENMENSENRECHTENMENSENRECHTENMENSENRECHTEN
ENMENSENRECHTENMENSENRECHTENMENSENRECHTEN

elfde jaargang • april-mei-juni 2013 • nr. 2

driemaandelijks uitgave

TvMR is een initiatief van de Liga voor Mensenrechten v.z.w.

Inhoud	Update	2
	• Big Brother Awards: en de winnaar is...	
	• Kamer stemt in met nieuwe GAS-wet	
	• VN ten strijde tegen vrouwengeweld	
	Editoriaal	3
	• Betogingen en de W van willekeurig arresteren <i>Paul De Hert</i>	
	Interview	4
	• Het lokaal belang van mensenrechten TvMR sprak met Professor Felipe Gómez Isa <i>Marijke De Pauw</i>	
	Artikelen	7
	• Hoe jong zijn mensenrechten? <i>Wim Weymans</i>	
• 'Overlast': een vergelijkende studie van het beleid en de invulling tussen België en Groot-Brittannië <i>Griet Landuyt</i>		
Rechtspraak	15	
• Religieuze jongensbesnijdenis in Duitsland <i>Ann-Katrin Habbig</i>		

Afgiftekantoor: 9000 Gent 1

Bg TvMR PA3A9108

Afzendingadres: Liga voor Mensenrechten

Gebroeders De Smetstraat 75

9000 Gent

V.U.: Jos Vander Velpen

Gebroeders De Smetstraat 75

9000 Gent

LIGA VOOR
MENSENRECHTEN

WWW.MENSENRECHTEN.BE

TvMR

Tijdschrift voor Mensenrechten
Driemaandelijks uitgave
Verschijnt vier keer per jaar
Aanbevolen citeerwijze: TvMR

ISSN 1379-0250

Redactie

Hoofdredeacteur: Paul de Hert
Eindredactie: Caroline De Geest
Redactie: Charline Daelman, Willem Debeuckelaere, Marijke De Pauw, Annelies D'Espallier, Yves Haec, Aagje Ieven, Veronique Joosten, Bjorn Ketels, Laurens Lavrysen, Koen Lemmens, Michael Merrigan, Salla Ouald-Chaib, Paul Pataer, Stefan Sottiaux, Maxime Stroobant, Astrid Thienpont, Jozefien Van Caenegem, Catherine Van De Heyning, Arne Vandenbogaerde, Katrien Van Der Heyden, Nathalie Van Leuven, Andy Van Pachtenbeke, Mieke Verheyde

Vormgeving: Bram Wets

Tijdschrift voor Mensenrechten is een initiatief van de Liga voor Mensenrechten vzw.

Abonnement op TvMR? Bel 09 223 07 38

Redactiesecretariaat

Liga voor Mensenrechten vzw
Gebroeders De Smetstraat 75
9000 Gent
tel: 09 223 07 38 – fax: 09 223 08 48
tvmr@mensenrechten.be
www.mensenrechten.be

Redactionele samenwerking en disclaimer

Het Tijdschrift voor Mensenrechten is een initiatief van de Liga voor Mensenrechten vzw. De redactie heeft een volstrekt autonoom statuut. Het TvMR strekt tot het aanmoedigen van het onderzoek naar actuele mensenrechtenthema's en het verspreiden van de kennis hierover. Voor publicatie aangeboden teksten, arresten en vonnissen en te bespreken boeken mogen rechtstreeks naar het redactiesecretariaat worden gestuurd. De redactie behoudt zich alle rechten voor de publicatie van ingezonden artikels, werken, advertenties, ed. te weigeren. Aan de totstandkoming van deze publicatie is de uiterste zorg besteed. Voor informatie die nochtans onvolledig of onjuist is opgenomen, aanvaarden de redactie en de uitgever geen verantwoordelijkheid. Elke auteur is verantwoordelijk voor zijn/haar eigen redactionele bijdragen.

Jaarabonnementen en lidmaatschap Liga voor Mensenrechten

Lid + abonnement op Tijdschrift voor Mensenrechten: 35 €
Lid + abonnement op FATIK, Tijdschrift voor Strafrecht en Gevangeniswezen: 40 €
Lid + abonnement op beide tijdschriften: 70 €
Steunend lid + abonnement op beide tijdschriften: 96 €
Lid zonder abonnement: 5 € per jaar

Het is ook mogelijk om, losgekoppeld van het lidmaatschap, een abonnement op de tijdschriften te bekomen. Meer informatie bij de Liga voor Mensenrechten.

TvMR online

Je kan TvMR online raadplegen. De laatste vier nummers zijn beschikbaar voor abonnees. Vraag een login via tvmr@mensenrechten.be. Surf naar tvmr.mensenrechten.be.

© Niets uit deze publicatie mag worden veeleenvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, elektronische gegevensdragers of welke andere wijze dan ook, zonder voorafgaande, uitdrukkelijke en schriftelijke toestemming van de uitgever.

Uit respect voor mens en milieu wordt TvMR gedrukt op kringlooppapier en zonder vluchtige organische stoffen door Druk in de Weer, Gent.

Big Brother Awards: en de winnaar is...

Op 30 mei reikte de Liga voor Mensenrechten in de Gentse Vooruit voor de derde maal de Big Brother Awards uit, een betreuenswaardige prijs die de versoepeling van onze privacy en de toename van controlemaatregelen in onze samenleving aan de kaak stelt. De professionele vakjury bekroonde de camera's met automatische nummerplaatherkenning met haar juryprijs. Volgens de jury schenden de ANPR-camera's niet enkel de privacy van automobilisten, het gebruik van de mobiele toepassingen is ook volkomen in strijd met de wet, die mobiele camera's enkel toelaat voor grote volkstoelopen. Een maand lang kon ook het publiek haar stem uitbrengen. Met bijna de helft van het stemmentotaal kroonde het publiek "Big Brother op de werkvloer" tot de onvervalste winnaar. Het opslagbedrijf Shurgard mocht zich verantwoorden voor haar voorgenomen telefoontap. In een officiële reactie liet de directie van Shurgard België weten de uitreiking van de Big Brother Award ten zeerste te betreuren. De Liga voor Mensenrechten noemt deze overwinning "een duidelijk signaal voor werkgevers met gelijkaardige voornemens".

Kamer stemt in met nieuwe GAS-wet

Het protest van 213 middenveldorganisaties tegen de Gemeentelijk Administratieve Sancties, of kortweg GAS, heeft weinig zoden aan de dijk gebracht. Op 30 mei 2013 werd namelijk de nieuwe GAS-wet gestemd door de Kamer van Volksvertegenwoordigers. Na de bekendmaking van de stemming onder tekenden 49 organisaties een oproep tot evocatie door de Senaat gezien het GAS-wetsontwerp niet verplicht bicameraal is (art. 78 GW). Indien 15 Senatoren zouden evoceren, zou het wetsontwerp naar de Senaat moeten worden overgezonden waar geamendeerd kon worden. Helaas werd er niet geëvoceerd. Samenhangend met de nieuwe GAS-wet is er echter ook een wetsontwerp tot wijziging van de Jeugdbeschermingswet van 8 april 1965 waar de Senaat zich wel verplicht moet over buigen (art. 77 GW). Op basis van de nieuwe GAS-wet kunnen gemeentebesturen boetes tot 350 euro opleggen voor overlastfeiten en dit vanaf de leeftijd van 14 jaar (voorheen 16 jaar). Er wordt ook voorzien in alternatieve maatregelen die de administratieve boete vooraf kunnen gaan, zijnde de gemeenschapdienst en lokale bemiddeling.

VN ten strijde tegen vrouwengeweld

Op 15 mei 2013 bereikte de VN-conferentie over de rechten van de vrouw, in extremis, een 'historisch' akkoord dat een einde moet stellen aan geweld tegen vrouwen en meisjes. De Verklaring geeft aan alle vrouwen wereldwijd dezelfde rechten als mannen. Het kostte de omstandige delegatie van meer dan 200 regeringen behoorlijk wat moeite een compromis te bereiken die overheden verplicht de rechten van vrouwen en meisjes te beschermen, gelijkwaardig aan die van mannen en jongens. Seksueel zelfbeschikkingsrecht, alsook het recht op gynaecologische verzorging komt alle vrouwen, waar ook ter wereld, toe. Het akkoord stipuleert dat geen enkele gewoonte, traditie of religieuze overtuiging geweld tegen vrouwen en meisjes kan rechtvaardigen. Onder andere Rusland, Egypte, Iran, Soedan, Saoedi-Arabië, Honduras en het Vaticaan hadden hun bedenkingen bij de tekst. Moslimlanden trachtten tevergeefs "culturele uitzonderingen" te bedingen. Op het vlak van homoseksualiteit en ouderlijk zeggenschap over seksuele opvoeding moesten Westerse landen wel enkele toegevingen slikken.

Betogingen en de W van willekeurig arresteren

Twee nieuwsfeiten trokken recent de aandacht. Op 25 mei werd een betoging tegen Monsanto in Antwerpen verboden terwijl die betoging in Brussel wel kon en ook in 400 andere steden elders in de wereld werd gehouden. In Antwerpen werden bovendien GASboeten uitgedeeld (bron radio 1 journaal 19u). Over *human rights cities* gesproken.

Een tweede feit gaat terug tot de koningskroning te Nederland en het optreden tegen een demonstratie van leden van het Nieuw Republikeins Genootschap. De politie hield daarbij twee demonstranten aan, kort voor de balkonscène, bij de inhuldiging van koning Willem-Alexander toen ze op de Dam demonstreerden, wat toegelaten was. Het doel van de betogers was om tegen de monarchie te demonstreren. De timing was daarbij zeer belangrijk, en de mogelijkheid om op dat moment van hun rechten gebruik te maken werd door de politie aan de demonstranten ontnomen. In een persverklaring werd achteraf het gebeuren teruggebracht tot een inschattingsfout van één individuele agent.

Betogingen raken aan het recht op vrijheid van vergadering en vrijheid van meningsuiting. Overheden hebben van het Europees Hof een ruime beoordelingsbevoegdheid gekregen om belangen van openbare orde en veiligheid te beschermen. Dit betekent echter niet dat het recht om te betogen hierdoor zomaar beperkt kan worden. Op politie rusten belangrijke plichten om betogers te beschermen. Ten eerste mag de politie de rechten van betogers niet noodloos schenden bij de ordehandhaving of organisatie van betogingen. Ten tweede moet de politie ten tijde van een betoging of demonstratie al het mogelijke doen om de rechten van betogers te beschermen.

In bovenstaande voorbeelden wordt aan dit belangrijk recht geraakt in één individuele stad en door één individuele ambtenaar. Uit beide voorbeelden kunnen andere lessen getrokken worden, maar democratisch zou het prettiger aanvoelen moesten dergelijke lokale of individuele improvisaties strenger worden opgevolgd. *Mensenrechten verplichten stadsbesturen en ordehandhavers (zoals de politie) om betogingen te respecteren in plaats van deze te bemoeilijken of zelfs te verbieden.*

Paul De Hert, Prof. Vrije Universiteit Brussel

Nationale Manifestatie tegen GAS zaterdag 29 juni 2013 - 14u station Brussel-Centraal

Samen met 212 andere middenveldorganisaties uit België tekende de Liga voor Mensenrechten de oproep tegen de verstrenging van de wet omtrent de Gemeentelijke Administratieve Sancties. Ondanks de tegenkanting van publieke opinie en middenveld, stemde de kamer met een grote meerderheid toch voor het wetsvoorstel. Daarmee is de strijd tegen GAS echter nog helemaal niet gestreden. De wet moet ook nog vertaald worden op gemeentelijk niveau waarbij elk gemeentebestuur zelf kan beslissen om de GAS-wetgeving al dan niet volledig toe te passen. Verschillende organisaties en burgers drijven de druk tegen GAS verder op, zowel op lokaal als nationaal vlak.

Op spontaan initiatief van enkele verontwaardigde jongeren zal er een manifestatie doorgaan op zaterdag 29 juni. De mars vertrekt om 14u aan het station Brussel-Centraal en zal daar ook eindigen met enkele speeches, een "open micro", een streepje muziek en kinderaanimatorie. Iedere organisatie en elk individu die om één of andere reden niet akkoord is met de GAS-wetgeving is welkom. De optocht zal vreedzaam verlopen en wordt afgestemd met de politie. Dit wordt een familie-vriendelijke namiddag.

We roepen jou op om deel te nemen aan deze manifestatie.
Wij laten onze stem horen voor een open en spontane samenleving! Jij toch ook?

Het lokaal belang van mensenrechten

TvMR sprak met Professor Felipe Gómez Isa¹

Marijke De Pauw *

Professor Gómez publiceerde in 2013 zijn onderzoek naar de rechtszaak *Awas Tingni v. Nicaragua*, waarbij de methodologie “*localizing human rights*” werd toegepast. Op 14 maart 2013 besprak hij zijn onderzoek op het internationale seminarie “*Localising human rights: towards empirical research*” aan de Universiteit Antwerpen, waar Tijdschrift voor Mensenrechten met hem sprak.

TvMR: Uw onderzoek naar de Awas Tingni zaak maakte deel uit van een groter project aan de Universiteit van Antwerpen, met name “*Localizing Human Rights*” (LHR). Wat houdt het onderzoek en het concept LHR juist in?

Prof. Felipe Gómez Isa: Het onderzoeksproject “*Localizing Human Rights*” (LHR) werd opgestart binnen de Onderzoeksgroep Recht en Ontwikkeling aan de Universiteit van Antwerpen, onder leiding van Professor Koen De Feyter. Met het concept “*localizing human rights*” wordt onderzocht waarom, op welke wijze en in welke omstandigheden internationale mensenrechten-normen een positieve impact kunnen hebben op de kwetsbare situatie waarin lokale gemeenschappen zich bevinden. Het gaat dan om gemeenschappen die negatief beïnvloed worden door de globalisering, waarbij wordt nagegaan hoe de ervaringen inzake mensenrechtenbescherming binnen dergelijke lokale gemeenschappen uiteindelijk een impact kunnen hebben op de totstandkoming en de interpretatie van mensenrechtelijke normen op globaal niveau. De basis-idee is, met andere woorden, dat de efficiëntie van heel het internationale mensenrechtensysteem uiteindelijk berust op de ervaringen van en de trajecten afgelegd door die lokale gemeenschappen, alsook de verschillende actoren die hen hierin bijstaan, wanneer men mensenrechten tracht toe te passen in de praktijk.

TvMR: Hoe beïnvloedt dit concept uw eigen onderzoeksmethodologie?

Prof. Gómez Isa: Het concept “*localizing human rights*” tracht de ervaringen van de belangrijkste actoren in kaart te brengen en te analyseren om daaruit lessen te

trekken die de verdediging van de rechten van mensen in een kwetsbare situatie, zoals inheemse bevolkingsgroepen geconfronteerd met het versnelde proces van globalisering, kunnen verbeteren en vergemakkelijken. Het komt er dus op neer dat we een “*bottom-up approach*” toepassen, een onderzoekshouding die ernaar streeft te luisteren naar en een stem te geven aan de lokale, inheemse gemeenschappen die van oudsher uitgesloten werden van dit soort wetenschappelijk onderzoek en uit academische kringen. De focus ligt daarbij steeds op de bescherming van mensenrechten vanuit het perspectief van de gemeenschap en de lange weg die zij afleggen om hun rechten te verdedigen.

TvMR: Waarom heeft u gekozen voor de zaak *Awas Tingni v. Nicaragua* voor het Inter-Amerikaans Hof voor de Rechten van de Mens (2001) om deze methodologie op toe te passen?

Prof. Gómez Isa: De rechtszaak betreft een arme en geïsoleerde inheemse samenleving aan de Atlantische kust van Nicaragua (in de Región Autónoma del Atlántico Norte), met name de gemeenschap van Mayangna's, de Awas Tingni. In het midden van de jaren '90 nam de inheemse gemeenschap, met hulp van externe bijstanders, haar toevlucht tot het Inter-Amerikaans Hof. De Awas Tingni trachtten hierdoor een einde te brengen aan de concessie voor houtexploitatie die door de Nicaraguaanse regering aan een buitenlands houtkapbedrijf werden toegekend in een gebied dat al eeuwen door deze inheemse volkeren werd bewoond. De concessie werden namelijk toegekend zonder voorafgaand overleg met de Awas Tingni, wat nochtans een wettelijke vereiste is. Ook had de Nicaraguaanse regering jarenlang nagelaten om de grenzen van het grondgebied van de gemeenschap officieel vast te stellen en hun eigendomstitel te registreren. Om hun eisen te formuleren werd de gemeenschap bijgestaan door externe actoren, namelijk een team van advocaten van de Universiteit van Arizona.

De Awas Tingni-zaak is perfect voor het toepassen van het concept “*localizing human rights*” gezien de lokale gemeenschap en het juridisch team het internationaal

* Marijke De Pauw is redactielid van TvMR en doctoraatsonderzoeker aan de onderzoeksgroep Fundamental Rights and Constitutionalism van de VUB.

¹ Felipe Gómez Isa is Professor Internationaal Publiekrecht en onderzoeker aan het Pedro Arrupe Mensenrechteninstituut (Universiteit van Deusto, Bilbao). Hij is er tevens directeur van het Europese Masterprogramma in Mensenrechten en Democratie (EMA).

juridisch kader gebruikten om hun eisen te formuleren. Zij brachten, met andere woorden, een rechtszaak met een uitgesproken lokaal karakter voor een juridische instantie met een internationaal karakter, namelijk het Inter-Amerikaans Hof. Anderzijds is het Hof zelf ook geëvolueerd dankzij de uitkomst in deze symbolische rechtszaak.

TvMR: Op welke wijze werd het concept LHR dan precies geïntegreerd in uw onderzoek naar de Awas Tingni zaak?

Prof. Gómez Isa: In 2007 werd besloten om een specifieke methodologie te ontwikkelen voor de studie van de Awas Tingni zaak, aangepast aan de bijzonderheden van het concept "*localizing human rights*". Consultant Gaby Ore Aguilar heeft daaropvolgend in 2008 de methodologie ontwikkeld die werd toegepast en steeds als leidraad heeft gediend voor deze case study. Dit is meteen ook één van de meest innovatieve aspecten van ons onderzoek aangezien we een *ad hoc* methodologie hebben ontwikkeld die kan gebruikt worden voor het analyseren van verschillende rechtszaken. Het doel van de methodologie was na te gaan in hoeverre de lokale gemeenschap had geparticipeerd in het langdurig proces dat uiteindelijk geleid heeft tot de aanhangig making van de zaak bij de juridische instanties op zowel nationaal (Hooggerichtshof) als internationaal niveau (Inter-Amerikaans Hof voor de Rechten van de Mens).

De toepassing van de methodologie "*localizing human rights*" gaat hier dus verder dan een louter juridische analyse van de beslissing van het Hof en laat toe de dynamiek tussen de lokale gemeenschap en de advocaten die hen bijstonden te onderzoeken gedurende het hele proces om de rechtszaak voor het Inter-Amerikaans Hof te brengen in 2001, alsook om het implementatieproces van die uitspraak te onderzoeken.

TvMR: Wat was de uitkomst van de rechtszaak en heeft deze een impact gehad op de Awas Tingni en inheemse gemeenschappen in het algemeen?

Prof. Gómez Isa: Het Inter-Amerikaans Hof veroordeelde Nicaragua wegens de schending van, onder meer, artikel 21 Inter-Amerikaans Verdrag voor de Rechten van de Mens, dat het recht op eigendom beschermt. Ondanks het feit dat artikel 21 niet uitdrukkelijk verwijst naar het collectieve recht op eigendom van inheemse volkeren, heeft het Hof dit artikel op zodanige wijze geïnterpreteerd dat het niet enkel het traditionele concept van eigendomsrechten omvat, namelijk individuele rechten, maar ook de bescherming van gemeenschappelijke eigendom van inheemse volkeren zoals vastgelegd door hun gebruiken en gewoontes. Als gevolg van deze nieuwe interpretatie heeft het Inter-Amerikaans Hof geconcludeerd dat de

staat Nicaragua het recht op eigendom van de Awas Tingni gemeenschap had geschonden door concessies toe te kennen aan een houtbedrijf zonder de lokale gemeenschap om toestemming te vragen en zonder het grondgebied van de gemeenschap af te bakenen en te registreren, zoals vereist door de Grondwet van Nicaragua en het Handvest van de Noord Atlantische Autonome Regio.

TvMR: De Awas Tingni zaak is dus zonder twijfel een mijlpaalarrest wat betreft het recht op eigendom voor inheemse volkeren?

Prof. Gómez Isa: Zeker en vast, het Hof heeft hier het recht op eigendom op een evolutieve manier geïnterpreteerd, waardoor het de strikt geformuleerde criteria van dit recht heeft uitgebreid. Het heeft namelijk de overwegend collectieve dimensie van eigendomsrechten van inheemse volkeren erkend, wat botst met de klassieke interpretatie van de mensenrechten in de Westerse context. Mede dankzij de getuigenissen van de leiders van de gemeenschap van Awas Tingni, alsook van deskundigen inzake de rechten van inheemse volkeren tijdens de openbare zitting van het Inter-Amerikaans Hof, werd geconcludeerd dat er "*onder de inheemse volkeren een gemeenschapstraditie bestaat met betrekking tot een gemeenschapsvorm van collectieve eigendom van grond, in de zin dat de eigendom van het grondgebied niet gecentreerd is rond een individu, maar rond de gehele gemeenschap*". In dezelfde geest heeft het Hof ook geoordeeld dat "*de nauwe banden van de inheemse bevolking met het land moet worden erkend en begrepen als de fundamentele basis van hun cultuur, hun geestelijk leven, hun integriteit en overleving*".

Een ander belangrijk element in de redenering van het Hof heeft te maken met het fundament van inheemse eigendomsrechten. Voor het Hof is de basis van een dergelijk eigendomsrecht namelijk niet de erkenning door de staat, maar is dit gebaseerd op de praktijken, gewoonten en traditionele rechten van inheemse gemeenschappen. Daarom is een staat verplicht om de voorouderlijke gronden af te bakenen en de eigendomstitel van inheemse volkeren, waaronder de Awas Tingni, te erkennen.

TvMR: Zoals u aangaf werd veel belang besteed aan het hele proces dat zowel voorafging aan als volgde op de zaak voor het Inter-Amerikaans Hof. Werden er specifieke obstakels en/of positieve ontwikkelingen vastgesteld tijdens dat proces?

Prof. Gómez Isa: Een belangrijke conclusie van het onderzoek is dat dit proces zelf moet worden opgevat als een strategie voor de informering en "empowerment" van de lokale gemeenschap. Het hele traject, dat leidde tot de juridische overwinning in 2001 heeft, met andere woorden, gediend als een essentieel leerpro-

ces voor de lokale gemeenschap. De meeste mensen die we hebben geïnterviewd hebben ons verteld dat, hoewel zij voor deze zaak slechts zeer vage noties hadden van wat mensenrechten zijn, zij hier vandaag meer specifieke kennis van hebben. Het gaat echter niet alleen over kennis, maar ook om de overtuiging dat ook zij rechten hebben en dat deze rechten werden erkend door niemand minder dan de rechters van het Inter-Amerikaanse Hof voor de Rechten van de Mens.

De voornaamste obstakels waarmee de Awas Tingni geconfronteerd werden, waren onder meer de afwezigheid van een degelijke rechtsstaat in Nicaragua, corruptie bij binnenlandse autoriteiten, gebrek aan middelen en verdere technische bijstand na de afbakening van het voorouderlijke grondgebied in 2008. Daarenboven speelden de grote mate van armoede en isolement waarin de Awas Tingni leefden ongetwijfeld een grote rol. Sommige obstakels werden overwonnen, maar anderen beletten nog steeds de effectieve toepassing van de beslissing van het Inter-Amerikaans Hof en de afbakening en registratie van het grondgebied in Nicaragua in 2008.

TvMR: Ondanks dit baanbrekende arrest blijft de uitvoering ervan dus nog steeds problematisch?

Prof. Gómez Isa: Inderdaad, zo duurde het bijvoorbeeld zeven jaar voordat de grenzen van het gebied van de Awas Tingni eindelijk werden afgebakend en hun eigendomstitel werd geregistreerd. Hoewel de uitkomst van de zaak de deur heeft geopend voor een geleidelijke ontwikkeling van de rechten van inheemse volkeren op hun land en gebieden, alsook een zekere emancipatie, blijft er een enorme kloof tussen de erkenning van de rechten van inheemse volkeren en de harde realiteit waarmee de gemeenschap nog elke dag geconfronteerd wordt als deel van een voortdurende strijd om de toegang tot de natuurlijke rijkdommen. Zo wordt er vandaag nog steeds illegaal hout gekapt op de afgebakende gronden van de Awas Tingni.

Zowel het gebrek aan politieke wil langs de kant van de staat Nicaragua als de structurele obstakels zijn essentiële moeilijkheden in het implementatieproces. De uitvoering van beslissingen van internationale en regionale hoven blijft grotendeels afhankelijk van interne factoren. In die zin, heeft het onderzoek ook de verschillende onderliggende politieke redenen voor het gebrek aan implementatie geïdentificeerd. Deze zijn, onder meer, gerelateerd aan de terugkeer van het Sandinistisch Nationaal Bevrijdingsfonds (El Frente Sandinista de Liberación Nacional) en de opkomst van de inheemse politieke partij YATAMA.

Anderzijds speelden ook de traditionele knelpunten in het Nicaraguaanse politieke systeem een belangrijke rol in de uitvoering van het arrest van Awas Tingni. Fac-

toren zoals de aanhoudende corruptie, de historische uitsluiting van de Atlantische kust uit het nationale beleid en het ontbreken van een echte rechtsstaat maken van de implementatie een proces met talrijke valkuilen en moeilijkheden.

Een ander aspect dat door het onderzoek duidelijk is geworden, is dat de mechanismen die het inter-Amerikaans mensenrechtensysteem zelf ontwikkeld heeft voor de uitvoering van hun beslissingen wel verbeterd is. Er is enige vooruitgang geboekt in de vorm van toenemende speciale terechtzittingen van het Hof zelf inzake de implementatie van haar beslissingen. Er is echter nog een lange weg te gaan, zoals erkend door zowel de Rekenkamer als de Algemene Vergadering van de Organisatie van Amerikaanse Staten, het politieke orgaan dat het Inter-Amerikaanse systeem overziet.

De Awas Tingni hebben verder ook nood aan verdere ondersteuning van buitenaf, voornamelijk gezien hun extreme kwetsbaarheid. Dergelijke externe steun moet echter beschouwd worden als een manier om de lokale gemeenschap zelf mondiger te maken en daarbij paternalistische beschouwingen en een cultuur van afhankelijkheid te vermijden. Dit blijft uiteraard een uitdaging.

TvMR: Betekent dit dan ook dat steun van externe (niet-lokale) actoren essentieel is opdat mensenrechten relevant zouden zijn op het lokaal niveau?

Prof. Gómez Isa: Niet altijd, dit hangt steeds af van de specifieke omstandigheden. De rol van de zogeheten "Transnational Advocacy Networks" (TANs) wordt echter steeds groter. Het onderzoek benadrukt dan ook het enorme belang van de begeleiding van de Awas Tingni, waarbij het gaat om de verdediging van een groep in een zeer kwetsbare situatie. Het is wel essentieel dat de relatie van het team van advocaten met de lokale gemeenschap veel verder gaat dan de traditionele advocaat-cliënt relatie. Een inheemse gemeenschap met deze karakteristieken is geen cliënt zoals alle andere, maar één die begeleiding nodig heeft tijdens zowel de juridische procedure die heeft geleid tot het arrest van 2001, als tijdens de uitvoering ervan. Het team van advocaten, onder leiding van James Anaya, beschouwde haar werk bijvoorbeeld als voltooid in 2008, toen de gemeenschap de eigendomstitel verwierf over hun voorouderlijke gronden en deze werd geregistreerd. Na de interviews met prominente leden van de gemeenschap, werd echter vastgesteld dat er onder hen een groot gevoel heerste van verwaarlozing en dat zij meenden in de steek gelaten te zijn, omdat, ondanks deze eigendomstitel, de volledige uitvoering van het arrest achterwege bleef. Zoals gezegd, is illegale houtkap vandaag nog steeds een feit in het gebied van de Awas Tingni en de gemeenschap beschikt niet langer over deskundig advies van buitenaf.

Hoe jong zijn mensenrechten?¹

Wim Weymans *

Mensenrechten zijn volgens velen sinds lang een wezenlijk onderdeel van de westerse cultuur. In een nieuwe kritische geschiedenis van de mensenrechten van Samuel Moyn, getiteld *The Last Utopia. Human Rights in History*, wordt deze visie echter weerlegd. Menschenrechten blijken een heel recente uitvinding, en dat gewijzigde beeld van het verleden heeft ook gevolgen voor het heden.

Mensenrechten horen vandaag wellicht nog tot de enige morele principes waarin we geloven, die ons hoop bieden en die het goede belichamen. Ze dwingen respect af over de grenzen van politieke partijen of ideologieën heen, bieden een moreel kompas in de internationale politiek en verwijzen naar een betere wereld. Geen wonder dat ze, zowel door het brede publiek als door academici, haast als een soort seculiere religie worden gezien, een blijde boodschap voor onze tijd.

Gezien het morele en haast religieuze karakter van mensenrechten verbaast het niet dat de geschiedenis van die mensenrechten meestal wordt voorgesteld als een onvermijdelijke en positieve ontwikkeling, die begint met de Tweede Wereldoorlog, de Franse Revolutie of zelfs in de oudheid en die eindigt met het succes en het prestige dat mensenrechten vandaag genieten. Als triomfantelijke geschiedenis die ons sterkt in ons geloof in het goede lijkt ze op een ouderwetse geschiedenis van de katholieke kerk. Beide beginnen immers met een kleine groep 'gelovigen' die – ondanks de tegenstand – langzaam maar zeker hun medemensen van hun grote gelijk wisten te overtuigen. Beide zijn optimistische geschiedenissen waarin alles in het teken staat van de onvermijdelijke triomf van het goede over het kwade. Alles wordt binnen dat kader geplaatst: net zoals het jodendom in een traditioneel christelijk perspectief niets meer is dan een voorbereiding op de komst van Christus, zo leverden vroegere emancipatiebewegingen in het mensenrechtenverhaal al een bijdrage tot onze hedendaagse strijd. Dat joden of onze voorouders dat allicht anders zagen is vanuit dit doelgerichte perspectief bijkomstig. In een dergelijke bena-

dering staat het verleden in het teken van het heden, en wordt alles waarin we onszelf niet herkennen (zoals mislukkingen of donkere bladzijden) weggelaten.

Op het eerste gezicht lijkt het vreemd dat uitgerekend historici de geschiedenis van de mensenrechten op een dergelijke triomfalistische en doelgerichte wijze voorstellen. De meeste historici hebben immers al lang de doelgerichte geschiedschrijving ingeruild voor een kritisch perspectief waarbij het verleden niet wordt herleid tot het heden, maar net de eigenheid en vreemdheid van het verleden worden benadrukt. Geschiedenis verschijnt in die kritische benadering niet als onvermijdelijk en noodzakelijk maar blijkt het gevolg van toeval en keuzes. Toen historici op het einde van de jaren 1990 – relatief laat – de geschiedenis van de mensenrechten begonnen te schrijven, namen ze verrassend genoeg geen kritisch maar een ouderwets doelgericht perspectief in. Terwijl historici intussen haast al onze zekerheden (omtrent wetenschap, de natiestaat of genderidentiteit) relativeren door te tonen dat ze er vroeger anders uitzagen en het gevolg zijn van toevallige ontwikkelingen, lijken ze in het geval van de mensenrechten onze morele zekerheden net te willen bevestigen. Menschenrechten blijken het laatste heilige huisje waarvan zelfs de historicus beschroomd zijn kritische blik afwendt.

Maar ook heilige huisjes gaan vroeg of laat tegen de vlakte, zoals blijkt uit het baanbrekende boek *The Last Utopia* (2010) van Samuel Moyn, een jonge historicus die doceert aan de Columbia University in New York.² De grote verdienste van Moyn en enkele andere collega's zoals Jan Eckel of Stefan-Ludwig Hoffmann, is dat ze het kritische perspectief sinds kort ook zijn gaan toepassen op de mensenrechten, waardoor die in hun eigen tijd worden gesitueerd en ze het product blijken van keuzes, toeval en macht. Vanuit dat nieuwe iconoclastisch perspectief wordt momenteel de bestaande geschiedenis van de mensenrechten herschreven, zoals blijkt uit twee recente bundels en sinds 2010 ook een nieuw tijdschrift getiteld *Humanity*.³

* Wim Weymans is als postdoctoraal onderzoeker van het FWO-Vlaanderen verbonden aan de KU Leuven.

¹ Een kortere versie van deze tekst verscheen reeds eerder met als titel 'Een kritische geschiedenis van de mensenrechten' in *Karakter*. Tijdschrift van wetenschap, 11, 1 (2013) 25-27.

² Samuel Moyn, *The Last Utopia. Human Rights in History*. (Cambridge, MA: Harvard University Press 2010).

³ Stefan-Ludwig Hoffmann (ed.), *Human Rights in the Twentieth Century* (Cambridge: Cambridge University Press 2011) en Akira Iriye, Petra Goedde en William I. Hitchcock (eds.), *The Human Rights Revolution. An International History* (Oxford: Oxford University Press 2012); de ondertitel van het tijdschrift *Humanity* luidt: An International Journal of Human Rights, Humanitarianism, and Development.

Vanuit een dergelijk kritisch perspectief blijken mensenrechten niet zo oud als we vaak denken. Op het eerste gezicht lijken rechten, zoals die ontstonden in de zeventiende eeuw, en zeker de 'rechten van de mens' (*droits de l'homme, rights of man*) zoals die in de achttiende eeuw werden ingeroepen tijdens de Franse en Amerikaanse Revolutie, duidelijke voorlopers voor onze mensenrechten. Bij nader toezien blijken die 'rechten van de mens' (lees: burgerrechten) echter iets heel anders te zijn dan onze 'mensenrechten'.

Mensenrechten gelden immers in principe overall, en daardoor overstijgen én beperken ze de natiestaat, die door buitenstaanders kan worden bekritiseerd als hij mensenrechten schendt. Traditioneel zijn rechten echter niet tegengesteld aan de staat, maar veronderstellen ze die juist: de moderne staat werd in de zeventiende eeuw immers uitgevonden om rechten van burgers binnen deze staat te beschermen. Geen rechten zonder staat. Vandaar ook dat in de negentiende eeuw liberale nationalistische natiestaats als het geschikte middel zagen om rechten en vrijheden te verdedigen. Ons ideaal van mensenrechten, waarbij niet de staat maar bovenstatelijke instanties zoals de Verenigde Naties (VN) rechten garanderen en afdwingen, was onze voorouders onbekend. Voor hen waren rechten geen universele mensenrechten maar burgerrechten, gekoppeld aan het burgerschap van één bepaalde staat. Ook de emancipatiebewegingen door uitgesloten groepen (arbeiders, vrouwen, minderheden ...) of door het gehele volk streefden naar gelijke rechten *binnen* de staat. Die bewegingen wilden een hervorming van burgerschap binnen de natiestaat en stelden de staatssoevereiniteit niet als zodanig in vraag. Bovendien impliceert de strijd voor burgerrechten vaak revolutionair geweld (denk maar aan de Franse Revolutie) en ook daarin verschillen die rechten van onze geweldloze visie op mensenrechten. De 'Arabische Lente' is dus eerder een burgerrechtenrevolutie dan een mensenrechtenbeweging.

Zijn de eerste humanitaire acties in de negentiende eeuw, zoals de internationale campagnes tegen slavernij, dan geen mensenrechtenbeweging 'avant la lettre'? Volgens Moyn zijn ze dat niet. Hij benadrukt dat humanitaire acties uitgaan van medelijden en daardoor een ongelijke imperialistische relatie in stand houden tussen de actieve paternalistische helper en de passieve afhankelijke hulpbehoevende. Men verkoos, zeker in de negentiende eeuw, het beeld van 'lijdenden' die aan onze *goodwill* zijn overgeleverd, boven het schrikbeeld van onderdrukten die zelf hun rechten opeisen door bloedige slavenopstanden of een onafhankelijkheidsstrijd (zoals de revolutie in Haïti tussen 1791 en 1804). Anders dan in het humanitaire paternalisme vertrekken mensenrechten van gelijkheid. Een recht is per definitie geen gunst.

Moyn ontkent natuurlijk niet dat er in de jaren 1940 wel – en voor het eerst – sprake is van mensenrechten (*human rights*). Maar ook hier breekt hij met het standaardbeeld van de triomfantelijke doorbraak van de mensenrechten na de Tweede Wereldoorlog als reactie op de Holocaust. Dat laatste klopt alvast niet, want de Holocaust werd pas decennia later bekend bij een breed publiek, en er werd in die tijd dan ook nauwelijks naar verwezen. Bovendien overschatten historici vaak de rol die mensenrechten in die periode spelen, wat samenhangt met de traditionele doelgerichte visie erop. Moyn verwerpt die tunnelvisie. Hij gaat daarom niet alleen na waar mensenrechten opduiken in officiële documenten, maar hij onderzoekt ook welke betekenis aan de term werd gegeven en vooral welke weerklank die had buiten de diplomatieke wereld. Eenmaal gesitueerd binnen die ruimere context blijkt de impact van mensenrechten in de jaren 1940 zo goed als nihil. Het klopt dat de Amerikaanse president Franklin D. Roosevelt en anderen af en toe naar 'mensenrechten' verwezen, maar de term blijft vaag. Hij betekende verschillende dingen voor verschillende mensen en had (in tegenstelling tot vandaag) geen enkele wervende kracht.

En wat met het ontstaan van de Verenigde Naties in 1945? Die blijken vooral een product van de toenmalige grootmachten die hun macht wilden consolideren (getuige de centrale rol van de Veiligheidsraad). 'Mensenrechten' werden daarbij gebruikt als een symbolisch vijgenblad waardoor de VN als iets nieuws kon worden voorgesteld, terwijl in de praktijk de grootmachten de touwtjes nog steeds stevig in handen hielden. Oude wijn in nieuwe zakken dus. En zelfs de nu zo geroemde Universele Verklaring van de Rechten van de Mens door de VN (1948) werd destijds nauwelijks ingeroepen en bracht geen beweging tot stand, laat staan dat ze een universele weerklank vond. Met die verklaring werden volgens Moyn mensenrechten zoals we die kennen niet geboren maar 'doodgeboren'.

In de jaren 1950 – in volle Koude Oorlog – overleefden mensenrechten slechts in Europa, ditmaal als een instrument in de Koude Oorlog: het liet de christendemocratische *founding fathers* van Europa toe om te verduidelijken waarin West-Europa (dat mensenrechten verdedigde) ideologisch verschilde van z'n Oost-Europese tegenhanger (die dat niet deed). De band tussen katholicisme en mensenrechten wekt verwondering, want de katholieke kerk had tot de jaren 1940 mensenrechten (en democratie) haast altijd veroordeeld. Dat veranderde pas in 1942, toen de invloedrijke katholieke denker Jacques Maritain in één geschiedvervalsende beweging verkondigde dat de kerk in feite steeds een *voorvechter* was geweest van de mensenrechten. Maar het ging dan wel om een christelijke, zogenaamd 'personalistische' interpretatie van mensenrechten. In die interpretatie was er slechts

sprake van mensenrechten binnen een christelijke gemeenschap, waar rechten niet toekwamen aan het geatomiseerde individu maar aan de *persoon* die in deze spirituele gemeenschap was ingebed, en daardoor het materialisme oversteeg dat zowel het liberale individu als de socialistische en communistische gemeenschap kenmerkte. De belangrijkste auteurs van de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens waren overigens geïnspireerd door een dergelijke personalistische christelijke idee van mensenrechten. In tegenstelling tot onze idee van mensenrechten als een ideaal dat partijgrenzen overstijgt, waren mensenrechten toen nog partijdig (conservatief, anti-individualistisch en anticommunistisch) en dus allerminst universeel. Als mensenrechten sinds die tijd een rol spelen binnen de kerk dan is het vooral in deze conservatieve zin, die is tegengesteld aan onze 'individualistische' idee van mensenrechten.

In de jaren 1960 werd op het internationale forum sporadisch naar mensenrechten verwezen – haast uitsluitend binnen de VN. Maar dit slechts na een lange periode van stilte, die alles te maken had met de dekolonisatie. Tijdens de Tweede Wereldoorlog hunkerde het overgrote deel van de mensheid (dat nog door koloniale mogendheden was bezet) naar onafhankelijkheid. Aanvankelijk stelden de geallieerde grootmachten – die de door Nazi-Duitsland bezette landen wilden bevrijden – ook daadwerkelijk onafhankelijkheid en collectieve zelfbeschikking in het vooruitzicht. Winston Churchill wilde echter enkel komaf maken met het Duitse imperialisme, maar uiteraard niet met zijn eigen *empire* en zijn vele kolonies. Op zijn vraag lieten de grootmachten de belofte van onafhankelijkheid en zelfbeschikking dan ook snel vallen. In plaats daarvan kwamen mensenrechten, als een soort ongevaarlijke troostprijs, wat verklaart waarom de ontgoochelde dekolonisatiebeweging mensenrechten aanvankelijk links liet liggen.

Toen deze beweging in de jaren 1960 uiteindelijk toch naar mensenrechten ging verwijzen – op het ogenblik dat ex-kolonies binnen de VN sterk aan invloed toenamen – bleek de betekenis opnieuw radicaal gewijzigd. Bevestigden ze na de oorlog nog het imperialisme, dan werden ze nu geassocieerd met antikolonialisme. Voor niet-westerse landen stonden mensenrechten immers gelijk met het recht op collectieve zelfbeschikking, niet met de individuele rechten die we vandaag zo belangrijk vinden. De staatssoevereiniteit bleef ook toen het streefdoel, en mensenrechten hadden destijds weinig gemeen met onze idee dat de staatssoevereiniteit moet worden ingeperkt door universeel geldende individuele rechten. Indien de burgerrechtenbeweging (*civil rights movement*) in de VS überhaupt naar internationale mensenrechten verwees dan was het in deze antikoloniale betekenis, waarbij zwarten in de VS en in de kolonies gezamenlijk stredden tegen imperialistische blanke onderdrukking.

Ook al riep de VN 1968 uit tot het 'human rights year', toch bleven in die tijd mensenrechten volstrekt onbekend bij een breder publiek. Tijdens mei 1968 werd de westerse jeugd door velerlei idealen geïnspireerd, met name door gewelddadige revolutie, guerrilla en anti-imperialistische strijd in de derde wereld, maar mensenrechten kwamen niet in dat rijtje voor. Pas in het midden van de jaren 1970 zijn mensenrechten plots niet langer uitsluitend bij VN bureaucraten bekend maar ook bij een veel breder publiek. Waarom? Een algemene verklaring is dat het Westen dan pas op een geloofwaardige en 'veilige' manier mensenrechten kon verdedigen, nadat ze eerst al hun kolonies en (in het geval van de Verenigde Staten) Vietnam hadden losgelaten. Daarnaast inspireerden de Helsinki-akkoorden tussen Oost en West (1975) dissidenten uit het Oostblok. In deze akkoorden waren immers ook mensenrechten als schijnbaar onschuldig aanhangsel opgenomen, en dissidenten zoals Václav Havel herinnerden in de jaren daarop hun leiders aan de akkoorden die ze hadden ondertekend. Deze dissidenten zagen in mensenrechten een moreel 'zuiver' alternatief voor ongeloofwaardige politieke idealen. Maar vooral het feit dat de nieuwe Amerikaanse president Jimmy Carter sinds 1976 *out of the blue* over mensenrechten begon te spreken, maakte dat de term plots, voor het eerst, vaak opdook in kranten en niet-diplomatieke kringen. Dat mensenrechten sindsdien ook los van dat wisselende politieke gebruik verankerd bleven in het westerse bewustzijn, was vooral de verdienste van mensenrechtenbewegingen, die het in het Westen onder meer opnamen voor dissidenten. Het bekendste voorbeeld is Amnesty International, dat weliswaar al sinds de jaren 1960 actief was, maar pas in de jaren 1970 haar bekendheid en ledenaantal sterk zag toenemen, en in 1977 de Nobelprijs kreeg. Het zijn vooral deze bewegingen die mensenrechten blijvend op de kaart zetten en Moyn toont ook aan dat de specialisten internationaal recht – die tot dan toe nauwelijks spraken over mensenrechten – zich door deze sociale bewegingen lieten inspireren, en niet omgekeerd.

De belangrijkste verklaring voor het plotse succes van mensenrechten in het midden van de jaren 1970 ligt volgens Moyn echter bij de zware crisis die rivaliserende emancipatiebewegingen toen doormaakten. De onderdrukking van de Praagse Lente (1968) en de staatsgreep die een einde maakte aan het linkse regime van Allende in Chili (1973) verzwakten het linkse verhaal. En de onafhankelijkheid bracht ex-kolonies niet de verhoopde emancipatie, maar corrupte regimes die burgerrechten met voeten traden. Ook de *civil rights movement* in de VS maakte aan het begin van de jaren 1970 een crisis door. Met de ondergang van revolutionaire, antikoloniale of burgerrechten utopieën was er nood aan een alternatief: mensenrechten werden zo onze nieuwe utopie, als laatste in een lange rij. Ironisch genoeg was het net het morele en apolitieke karakter

van mensenrechten, dat hen tot dan toe irrelevant maakte (ze bieden immers geen duidelijke oriëntatie bij politieke keuzes), dat door het failliet van politieke emancipatieverhalen plots aantrekkelijk werd. Dat alles klinkt ontluisterend: volgens Moyn geloven we niet in mensenrechten omdat ze sinds lang wezenlijk deel uitmaken van onze cultuur, maar omdat ons destijds niets anders overbleef. Mensenrechten bij gebrek aan beter dus.

Het ontstaan van mensenrechten blijkt ook in een ander opzicht ontluisterend. Anders dan mensenrechten was de welvaartsstaat wel een direct gevolg van de Tweede Wereldoorlog. Net op het moment dat mensenrechten aan hun opmars beginnen in de jaren 1970, komt die welvaartsstaat echter sterk onder druk te staan. Sterke nationale solidariteit wordt vervangen door zwakke internationale solidariteit. Vergeleken met de idealen van de welvaartsstaat blijken mensenrechten echter minder ambitieus en dus ook minder 'gevaarlijk': de mensenrechtenagenda beperkt zich immers meestal tot het aanklagen van het ergste kwaad en laat de ongelijke verdeling van macht en inkomen ongemoeid.

Uit de traditionele doelgerichte geschiedenis van de mensenrechten blijkt dat wie het verleden slechts ziet als een voorbereiding op het heden, onrecht doet aan de eigenheid en vreemdheid van dat verleden. Sommige historici besluiten daaruit dat een historicus die de eigenheid van het verleden respecteert moeilijk een 'nuttige' bijdrage kan leveren tot een beter begrip van het heden. Moyn trekt een andere conclusie: volgens hem kan de historicus zowel op het verleden als op het heden betrokken zijn. Respect voor de vreemdheid van het verleden laat ons immers net toe om het heden te verhelderen. Door een correct historisch begrip van het ontstaan van mensenrechten, kunnen we bijvoorbeeld de toegenomen verwachtingen begrijpen waarmee mensenrechtenactivisten vandaag worden geconfronteerd. Mensenrechten ontstonden in de jaren 1970 omdat ze toen een minimalistisch apolitek alternatief boden voor falende politieke ideologieën. Maar gaandeweg werd verwacht dat ze de leemte zouden opvullen die door verdwenen emancipatiebewegingen was ontstaan. Van een minimalistisch programma in de jaren 1970 – toen vooral rechten van gefolterden centraal stonden – evolueerden mensenrechtenbewegingen sindsdien steeds meer naar allesomvattende emancipatiebewegingen, die een structureel antwoord willen bieden op alle lijden in de wereld. Vandaar de relatief recente (en, zoals we zagen, weinig vanzelfsprekende) verbinding tussen de oudere traditie van humanitaire acties en de veel jongere mensenrechten. Mensenrechten zijn door deze toegenomen

verwachtingen zo allesomvattend geworden dat ze vandaag nood hebben aan verduidelijking en keuzes.

Als we beseffen dat mensenrechten een relatief recente uitvinding zijn en geen stabiele eeuwenoude traditie of erfenis die we respectvol moeten bewaren, dan biedt ons dat de vrijheid om zelf te kiezen hoe we mensenrechten in de toekomst willen interpreteren. We staan daarbij voor het volgende dilemma. Ofwel keren we terug naar de apoliteke morele oorsprong van mensenrechten met een beperkte agenda (slechts het ergste kwaad bestrijden), maar in dat geval moeten we de ruimere utopische ambitie opgeven om de wereld structureel te verbeteren. Ofwel kiezen we voor een mensenrechtenbeweging die zich ook voor meer ambitieuze politieke thema's inzet zoals structurele armoedebestrijding, vrouwenrechten of *global governance*. In dat geval kan de mensenrechtenbeweging echter niet langer doen alsof ze, zoals in de beginjaren, een louter neutrale apoliteke beweging is. Er bestaat immers geen consensus over hoe de wereld kan worden verbeterd en dat betekent dat conflict en politieke keuzes onvermijdelijk zijn. Men kan bijvoorbeeld kiezen voor een strijd voor een eerlijker verdeling van welvaart en macht (wat minder aandacht impliceert voor wrede regimes die folteren). De socio-economische rechten die binnen de welvaartsstaat individuele politieke rechten aanvulden, kunnen dan op wereldschaal worden bepleit. Zo zouden mensenrechten opnieuw kunnen aansluiten bij de politieke idealen wier plaats ze destijds innamen.⁴ Daardoor worden ze echter ook meer partijdig en neemt hun morele en universele prestige verder af. Ze verliezen dan aan zuiverheid maar winnen daardoor hopelijk aan relevantie.

⁴ Zie daarvoor ook Moyn's essay 'De toekomst van de mensenrechten' in Newtopia: De staat van de mensenrechten (Antwerpen: Ludion 2012) 45-55.

'Overlast': een vergelijkende studie van het beleid en de invulling tussen België en Groot-Brittannië

Griet Landuyt*

Om overlast snel en efficiënt aan te pakken, werden in België en in Groot-Brittannië bijna gelijktijdig de gemeentelijke administratieve sancties (GAS), respectievelijk de Anti-Social Behaviour Orders (ASBO's) ingevoerd. Dit is ondertussen al ruim tien jaar geleden. Toch blijft overlast de politieke agenda en het publieke debat beheersen. Hoewel overlast iets van alle tijden is, lijkt het alsof er nu meer dan ooit aandacht voor is en discussie over wordt gevoerd.

Men kan zich echter afvragen hoe een ogenschijnlijk ondefinieerbaar en ruim fenomeen als 'overlast' toch zo daadkrachtig en doelgericht kan worden aangepakt?

Er wordt eerst kort nagegaan hoe 'overlast' in Groot-Brittannië en in België wordt gedefinieerd. Vervolgens wordt de ASBO, het instrument bij uitstek om overlast aan te pakken in Groot-Brittannië, toegelicht. Er wordt besloten met een belichting van de opmerkelijkste verschillen en gelijkenissen tussen GAS en ASBO's. De centrale vraag hier is met andere woorden: "Zijn er opmerkelijke verschillen of gelijkenissen tussen België en Groot-Brittannië wat betreft het beleid ten aanzien van overlast en de invulling ervan?"

Definitie van 'overlast'

Overlast is geen typisch Belgisch fenomeen. De Britten hebben er ook mee te kampen. Net zomin is het een modeterm. Evenwel kwam het pas – samen met het thema veiligheid – begin van de jaren '90 hoog op de politieke agenda te staan. Daarnaast beheersen beide thema's meer en meer het publieke debat.¹ De aanpak lijkt echter op zijn zachtst gezegd vernieuwd: daar waar vroeger ingezet werd op preventie, bemiddeling en gedogen, neigt men nu meer naar repressie.²

Het begrip 'overlast' in Groot-Brittannië

Dat er geen eenduidige definitie bestaat van 'overlast' blijkt al uit de talrijke verschillende termen die gehanteerd worden. Drie begrippen keren het vaakst terug, namelijk: *Public Nuisance Offences*, *Disorderly Conduct* en *Anti-Social Behaviour*. Hier zal gefocust worden op het concept *anti-social behaviour*, vermits deze term wordt gebruikt in de Britse wetgeving. Het wordt er als volgt gedefinieerd: "*Behaviour that caused or was likely to cause harassment, alarm or distress to one or more persons not of the same household as the perpetrator*".³ Het omvat met andere woorden alle gedragingen of feiten die overlast genereren of als storend worden ervaren door individuen, in en rond een bepaalde omgeving.

Volgens sommigen is het concept *anti-social behaviour* – én de introductie ervan – inherent verbonden met de strategie ten aanzien van criminaliteit en overlast van de politieke partij New Labour.⁴ Het was de bedoeling van New Labour om de definitie zo breed mogelijk te houden. Dit omdat flexibiliteit de essentie van ASBO's is. Hierdoor kunnen handhavers inspelen op lokale noden. Niettemin drukten critici al snel hun bezorgdheid uit over de vaagheid van de definitie en over de verkregen discretionaire bevoegdheid van de handhavende instanties. De vage omschrijving houdt immers een schending van het legaliteitsbeginsel in, doordat burgers niet meer weten welk gedrag nu wel of niet verstaan wordt onder antisociaal gedrag én hoe ze zich dus (niet) moeten gedragen. Daarnaast houdt de autonomie waarover lokale autoriteiten beschikken enkele gevaren in. Zo kan deze bevoegdheid misbruikt worden om (risico)groepen te viseren. Ook bestaat het gevaar dat er, voor de handhaver, deuren worden geopend om op te treden ten aanzien van een brede waaier van handelingen.⁵ Zo houdt niets hen tegen om dagdagelijkse handelingen te criminaliseren. Deze bezorgdheden blijken niet onterecht te zijn. Een boer kreeg bijvoorbeeld een ASBO die hem verbood om zijn varkens en ganzen te laten ontsnappen. En taxichauf-

* Griet Landuyt is studente criminologie aan de Universiteit van Gent en winnares van de eerste Studentenprijs van de Liga voor Mensenrechten met haar bachelorproef "Overlast: een vergelijkende studie van het beleid en de invulling tussen België en Groot-Brittannië".

1 DEWAELE, C., "Overlast bestaat niet", in COOLS, M. (ed.), *Overlast en de maatschappelijke aanpak ervan*, Mechelen, Kluwer, 2008, 47-55.

2 DEVROE, E., "Overlast: containerbegrip voor onbegrip?", *De orde van de dag* 2003, 3-6.

3 *Crime and Disorder Act 1998, Part I: Prevention of crime and disorder, Chapter I: England and Wales*; 1.

4 MCLAUGHLIN, E. en MUNCIE, J. (ed.), *The Sage dictionary of criminology*, XV, Californië, Thousand Oaks, 2006, 485 p.

5 MATTHEWS, R. (ed.), *Assessing the use and impact of Anti-Social Behaviour orders*, Bristol, Policy Press, 2007, 70 p.

feurs in North Wales riskeren een ASBO als ze claxonneren bij het ophalen van klanten.⁶ Daarnaast krijgt het begrip een andere invulling naargelang de context – plaats, tijdstip en persoon.

Het begrip 'overlast' in België

Ook hier blijkt overlast moeilijk definieerbaar te zijn en bestaat er weinig eensgezindheid over de invulling ervan. Een afdoend antwoord op de vraag wat er nu wel en niet onder mag of kan worden verstaan, bestaat niet. Nergens kan een eenduidige en praktisch hanteerbare definitie worden teruggevonden.⁷ Overlast wordt beschouwd als een koepelterm die zowel strafbare als andere handelingen omvat.⁸ Het is eveneens variabel naargelang de context.

Net zoals in Groot-Brittannië is de vage definiëring een veelvoorkomend punt van kritiek. De opgeworpen gevaren van een ambigue definitie zijn tevens van toepassing voor België. De nadelen lijken de voordelen te verslinden. Enkel beleidsmakers weten de vage omschrijving te appreciëren. Dit is ook niet geheel onlogisch, want zij beslissen namelijk over wat als overlast kan worden bestempeld én waartegen maatschappelijk moet worden opgetreden. Of burgers hiermee akkoord gaan, wordt buiten beschouwing gelaten.

Aldus kan geconcludeerd worden dat het definiëren van overlast geen gemakkelijke opdracht is. Overlast is, zowel in België als in Groot-Brittannië, naast een containerbegrip, ook een subjectief begrip, waardoor de inhoud logischerwijs onmogelijk objectief vaststelbaar is. Toch blijkt een alles of niets verhaal geen optie en wordt bijgevolg een vage definitie verkozen boven geen definitie. Volgens tegenstanders houdt dit een gevaar van willekeur en subjectiviteit in. Voorstanders prijzen dan weer de flexibiliteit ervan.

De voor- en nadelen van het onnauwkeurig definiëren zijn gelijkaardig in Groot-Brittannië en België. Voor nu volstaat het om af te sluiten met volgende retorische vraag: "Zou 'overlast' een universeel ondefinieerbaar begrip zijn?"

Beleid ten aanzien van overlast in Groot-Brittannië: ASBO's in een notendop

In 1998 werden in Wales en Engeland de *Anti-social Behaviour Orders* geïntroduceerd door New Labour in de *Crime and Disorder Act* van 1998.⁹ Het invoeren van de ASBO's werd mogelijk doordat in 1997 New Labour aan de macht kwam.¹⁰ Tijdens de regeringsjaren van deze centrumlinkse partij werd de aanpak van overlast een prioriteit. De ASBO's werden reeds aan enkele wijzigingen onderworpen om de efficiëntie en effectiviteit te verhogen. De Coalition Government¹¹ lijkt deze tendens nu te willen voortzetten, mits enkele aanpassingen worden doorgevoerd. Zo wil men o.a. het overtreden van een ASBO niet langer beschouwen als een strafrechtelijk inbreuk, maar als een burgerlijke overtreding. Bovendien wil men de sancties voor een overtreding van de ASBO verlagen.

Groot-Brittannië kampt al jaren met ernstige samenlevingsproblemen in bepaalde woonwijken, zogenaamde *slink estates*. Daarenboven is er een zekere onmacht, of vaak ook onwil, vanuit het kamp van de (lokale) overheden, om in duurzame oplossingen voor sociale problemen te investeren. Dit verklaart deels waarom de aanpak van overlast reeds van bij het begin van de legislatuur van New Labour hoog op de politieke agenda stond. De ontwikkeling van het ASBO-systeem moet aldus tegen deze achtergrond geplaatst worden.¹²

De ASBO's moeten, na het verzamelen van bewijzen van antisociaal gedrag, worden aangevraagd bij de lokale rechtbank door een *relevant authority*. Hieronder worden verstaan: het stadsbestuur, een politieofficier van de lokale politie, de korpschef van de British Transport Police Force of een persoon geregistreerd als *social landlord*¹³. Politieonele en bestuurlijke diensten kunnen met andere woorden aanvragen doen. Verzoeken van individuen of maatschappelijke organisaties zijn uitgesloten. Dit zorgt voor een belangrijke filter én houdt een bescherming tegen eigenrichting in.¹⁴

Aanvragen voor ASBO's kunnen worden ingediend tegen individuen ouder dan 10 jaar.¹⁵ Jongeren werden in eerste instantie niet gezien als de doelgroep voor ASBO, maar in de praktijk zijn ze de laatste jaren wel uit-

6 MACDONALD, S., "A Suicidal Woman, Roaming Pigs and a Noisy Trampolinist: Refining the ASBO's Definition of "Anti-Social Behaviour"", *Modern Law Review* 2006, 69, 183-213.

7 DEWAELE, C., "Overlast bestaat niet", in COOLS, M. (ed.), *Overlast en de maatschappelijke aanpak ervan*, Mechelen, Kluwer, 2008, 47-55..

8 DEVROE, E., "Last van overlast: volle G.A.S. vooruit?", *De orde van de dag* 2003, 24, 7-29.

9 *Crime and Disorder Act 1998, Part I: Prevention of crime and disorder, Chapter I: England and Wales*; 1.

10 LIPPENS, R., "Aan de Grens van het Sociale: ASBO's in het Verenigd Koninkrijk", *Panopticon* 2006, 2, 68-74.

11 *The Conservative/Liberal Democrat coalition*.

12 *Ibid*, p. 68-74.

13 *Dit zijn ontwikkelaars-verhuurders van woningen in sociale woonwijken*.

14 HEWITT, D., "Bovered? A legal perspective on the ASBO", *Journal of Forensic and Legal Medicine* 2007, 14, 355-363.

15 *Crime and Disorder Act 1998, Part I: Prevention of crime and disorder, Chapter I: England and Wales*; 1,(1).

gegroeid tot de dominante doelgroep, aldus HUNTER.¹⁶

Eens aangevraagd, kan een ASBO enkel ingewilligd worden indien voldaan wordt aan volgende voorwaarde: *“that the person has acted in an anti-social manner, that is to say, in a manner that is caused or was likely to cause harassment, alarm or distress to one or more persons not of the same household as himself.”* Een belangrijke bijkomende voorwaarde is dat een ASBO noodzakelijk is om mensen te beschermen tegen verder antisociaal gedrag.¹⁷

Een ASBO komt neer op ‘op maat gemaakte’ voorwaarden die een verbod kunnen inhouden om bepaalde gedragingen te stellen of een verbod om bepaalde plaatsen of ruimtes te betreden. Deze voorwaarden worden voor minimum twee jaar opgelegd. Indien de betrokkene de opgelegde voorwaarden niet naleeft of overtreedt *“without reasonable excuse”* riskeert hij een strafrechtelijke sanctie, zelfs een gevangenisstraf.¹⁸ ASBO's zijn hierdoor hybride¹⁹ en dit is uiterst controverseel. Ten slotte kan de ASBO tijdens de eerste twee jaar slechts ongedaan gemaakt worden mits beide partijen ermee instemmen. Na twee jaar kan de aanvrager of de beklagde vragen om de ASBO te wijzigen of ongedaan te maken.²⁰

Het doel van elke opgelegde voorwaarde moet beschermend en preventief zijn. Hierdoor hoeven de voorwaarden in principe niet beperkt te blijven tot het gedrag dat voorwerp uitmaakte van de ASBO. Waardoor de breedte en de vindingrijkheid van de voorwaarden enkel beperkt wordt door de fantasie van degenen die ze opleggen. Zo mocht bijvoorbeeld een DJ die een illegaal radiostation bezat op de hoogste verdieping van een appartementsgebouw, geen gebouwen van vier of meer verdiepingen meer betreden. Daarenboven zijn de voorwaarden ook vaak inadequaat geformuleerd, waardoor ze ongepast, onpraktisch en onuitvoerbaar zijn.²¹

Kortom: ASBO's lijken ondanks alle kritiek, niet meer weg te denken uit het beleid ten aanzien van overlast. Sinds de jaren '90 wordt er geijverd voor hét middel tegen antisociale en overlastgenererende gedragingen. Deze tendens lijkt zich overigens te willen voortzetten, onder het bewind van de Coalition Government. De aanpak van overlast is en blijft een *hot topic*.

Een summiere vergelijking: ASBO's vs. GAS

Ondanks de vage definiëring van overlast, werden er toch instrumenten ontwikkeld ter bestrijding hiervan. Hier worden de opmerkelijkste verschillen tussen de ASBO's en de GAS aangekaart. Let wel, deze verschillen zijn niet exhaustief. Het betreft slechts een weergave van de meest uitgesproken verschillen die naar voren kwamen uit de literatuurstudie.

Vooreerst kan opgemerkt worden dat de GAS bijna gelijktijdig werden ingevoerd als de ASBO's. Het klimaat leek in beide landen uitermate vruchtbaar voor de formatie van dergelijke overlastmaatregelen. Meer algemeen kan bovendien vastgesteld worden dat er op Europees niveau vanaf begin jaren '90 een verhoogde aandacht voor – en problematisering van – overlast ontstond. In verschillende Europese landen werden aldus specifieke instrumenten ontwikkeld ter bestrijding ervan.²²

De ASBO's werden, net zoals GAS, reeds aan enkele wijzigingen onderworpen. De Coalition Government wenst nog enkele aanpassingen door te voeren. Ook in België staat een hervorming en uitbreiding van de GAS-wet voor de deur. De aanpak van overlast is en blijft in beide landen een prioriteit. Zoals HEDDEGHEM krachtig verwoordde, kan gesteld worden dat *“[GAS] vooral een zaak van trial and error [is] en [er] wordt nog gesleuteld aan het systeem.”*²³ Deze uitspraak is aldus ook van toepassing op het ASBO-systeem.

Een eerste belangrijk verschil betreft het feit dat, in tegenstelling tot in Groot-Brittannië, GAS niet worden aangevraagd door bepaalde autoriteiten bij een lokale rechtbank. De Belgische gemeenten beschikken over de autonomie om zelf administratieve sancties vast te stellen en op te leggen. Tenzij het om gemengde inbreuken gaat, kunnen gemeenten dus onafhankelijk van de rechtbank een administratieve sanctie opleggen. De Britse lokale autoriteiten beschikken niet over dergelijke vergaande bevoegdheden, maar daardoor wordt de scheiding der machten wel gerespecteerd – in tegenstelling tot in België.

Het tweede verschil zit in de leeftijdsgrens. De leeftijdsgrens voor een ASBO is 10 jaar, in vergelijking met België is deze leeftijdsgrens erg laag. GAS kunnen enkel

16 HUNTER, C., *“The changing legal framework: from landlords to agents of social control”*, in FLINT, J. (ed.), *Housing and Anti-social Behaviour: Perspectives, Policy and Practice*, Bristol, Policy Press, 2006.

17 *Crime and Disorder Act 1998, Part I: Prevention of crime and disorder, Chapter I: England and Wales; 1,(1)(a) en (b).*

18 *Crime and Disorder Act 1998, Part I: Prevention of crime and disorder, Chapter I: England and Wales; 1,(1B)(7) en (10).*

19 *Alhoewel een ASBO een administratieve sanctie is, kan een overtreding ervan leiden tot een strafrechtelijke sanctie.*

20 *Crime and Disorder Act 1998, Part I: Prevention of crime and disorder, Chapter I: England and Wales; 1,(8).*

21 HEWITT, D., *“Bovvered? A legal perspective on the ASBO”*, *Journal of Forensic and Legal Medicine* 2007, 14, 355-363.

22 HEBBERECHT, P. en BAILLERGEAU, E. (ed.), *Social crime prevention in late modern Europe: a comparative perspective*, Brussel, VUBPress, 2012, p.21-62.

23 VAN HEDDEGHEM, K., *“Bestuurlijke aanpak van overlast: de gemeentelijke administratieve sancties”*, *Panopticon* 2006, 2, p.39.

opgelegd worden indien de minderjarige 16 jaar is. Toch staat er ook in België een leeftijdsverlaging voor de deur. De gemeenten die dit wensen zullen in de toekomst GAS ook op minderjarigen vanaf 14 jaar kunnen toepassen.²⁴ Ondanks het feit dat de Belgische wetgeving in belangrijke waarborgen voor jongeren voorziet (bijstand, verplichte bemiddeling, etc.) is er grote tegenstand tegen de leeftijdsverlaging. Verschillende (jeugd)organisaties drukken hun bezorgdheid uit over de zogenaamde breuk met de visie in het jeugdbeschermingsrecht. De jeugdbeschermingswet van 1965 voorziet namelijk in aparte maatregelen van bewaring, behoeding en opvoeding. Administratieve geldboetes horen niet thuis in dit rijtje.

Zoals reeds eerder vermeld, bestaat een ASBO uit voorwaarden die voor minimum twee jaar een verbod kunnen inhouden om bepaalde gedragingen te stellen of om bepaalde plaatsen betreden. In België bestaan dergelijke voorwaarden niet. Gemeenten kunnen voorlopig enkel geldboetes, een administratieve schorsing of een intrekking van vergunningen of een tijdelijke of definitieve administratieve sluiting van een inrichting bevelen. Zogenaamde plaats- of straatverboden zijn tot nog toe uitgesloten. De hervorming van de GAS-wet voorziet echter in een tijdelijk plaatsverbod opgelegd door de burgemeester. Hierop kwam meteen veel protest uit verschillende hoeken. Men kan zich de vraag stellen of dergelijke ingrijpende maatregelen, i.e. plaatsverboden, niet beter opgelegd worden door een onafhankelijke rechter, na een eerlijk proces, in plaats van door een burgemeester? Zou het bovendien kunnen dat de Belgische cultuur nog niet rijp is voor plaatsverboden als dusdanig?

De overtreding van een ASBO – die een administratieve sanctie is – kan leiden tot een strafrechtelijke sanctie. Hierin schuilt het laatste opmerkelijke verschil, want doordat een GAS-boete geen voorwaarden oplegt, kunnen deze niet worden overtreden. Het recidiveren kan enkel bestraft worden met een hogere sanctie. Bovendien kunnen gemeenten slechts een burgerlijke procedure tot invordering van de geldboete instellen, wanneer de overtreder niet betaalt.

Conclusie en discussie

Zowel in België als in Groot-Brittannië is er geen allesomvattende definitie voor overlast. Er bestaat noch een antwoord op, noch een consensus over wat overlast nu precies is. Toch schrikken beleidsmakers er niet voor terug om hun beleid af te stemmen op een ambigue definitie, zo blijkt. Maar hierdoor komt de rechtszeker-

heid van de burger in het gedrang en loert willekeur om de hoek. Doordat de wetgever niet voldoende afbakt wat er precies onder overlast wordt verstaan, krijgen steden en gemeenten vrij spel wat de invulling van het begrip – en dus ook de politieverordening – betreft.

Als de wetgever niet snel grenzen stelt riskeert het uit de hand te lopen. De GAS-wet geeft nu al aanleiding tot een wildgroei van absurde regels. In enkele gemeenten riskeert men bijvoorbeeld een GAS-boete voor “de intentie tot flyeren” of “het zitten op de rugleuning van een bank”. Daarnaast bestaat het risico dat ook maatschappelijke acties er tegenwoordig kunnen onder vallen. De GAS kunnen met andere woorden ingezet worden om het sociaal protest van de maatschappij te onderdrukken. Door het blootstellen van actievoerders aan GAS-boetes worden zij op twee manieren benadeeld: 1) Een actievoerder heeft de straat nodig, aangezien hij meestal niet in staat is om zijn boodschap te verspreiden via dure mediacampagnes. Actievoeren is toegelaten maar men moet voor elke manifestatie weken op voorhand de schriftelijke toestemming van de burgemeester vragen. Hierdoor wordt het recht van eenieder om naar aanleiding van een actuele gebeurtenis zijn stem te laten horen, op onevenredige wijze ingeperkt. 2) Bovendien is het logisch dat actievoerders willen protesteren op een plaats waar dit zo veel mogelijk opvalt. Jammer genoeg worden zij vaak ‘verbannen’ naar de rand van de stad, waardoor het recht van vrije meningsuiting wordt uitgehouden.²⁵

Er moet dus voorzichtig worden omgesprongen met het evenwicht tussen veiligheid enerzijds en mensenrechten anderzijds. De maatregelen mogen niet verder gaan dan wat strikt noodzakelijk is om openbare orde en veiligheid te garanderen. Want de macht van gemeenten om, in het kader van de openbare orde, maatregelen te nemen is beperkt en ondergeschikt aan het belang van de fundamentele rechten vervat in de Grondwet en het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens.²⁶ Zodoende dient alles wat een beperking inhoudt op de vrije meningsuiting, en op vrijheid van vergadering en vereniging, worden weggehaald uit het toepassingsgebied van de administratieve sancties.

Daarnaast zijn er enigszins enkele opmerkelijke verschillen tussen GAS en ASBO's te bespeuren. Doch lijkt het mij niet opportuun om een van deze instrumenten te duwen in de overwinningsspositie en de andere in de verliezerspositie. Evenwel ben ik ervan overtuigd

24 DE VICE-EERSTE MINISTER, MINISTER VAN BINNENLANDSE ZAKEN EN GELIJKE KANSEN, De hervorming met betrekking tot de gemeentelijke administratieve sancties is goedgekeurd op de Ministerraad, 2013, p. 1-8.

25 FLAMAND E., « Misbruik van GAS-wet tegen openbare actie » <http://www.dewereldmorgen.be/sites/default/files/attachments/2012/03/07/gas.pdf>.

26 VELAERS J., De beperkingen van de vrijheid van meningsuiting, *Deel II, Maklu Uitgevers, Antwerpen-Apeldoorn, 1991, p. 766-767*

dat GAS beschouwd kan worden als een afkooksel van de ASBO's. Dit vloeit voornamelijk voort uit het feit dat GAS, m.i., minder repressief en verregaand is en een merklijk hogere leeftijdsgrens hanteert. Toch mag men de gevaren die schuilen in de instrumenten niet miskennen. Beide instrumenten zijn onderhevig aan kritiek en hebben hun gebreken meermaals bewezen. Het staat buiten kijf dat zowel GAS als ASBO's geen wondermiddelen zijn die overlast in een, twee, drie laten verdwijnen. Maar of je nu voor- of tegenstander bent, beide instrumenten zijn tegenwoordig niet meer weg te denken en lijken in de nabije toekomst niet snel te gaan verdwijnen. Integendeel, ze worden steeds meer uitgebreid, hervormd,... Of is het beter om te zeggen dat ze worden geperfectioneerd?

Het is aldus opvallend dat men blijft ijveren naar de optimalisatie van het GAS-systeem. Men lijkt het falen ervan niet te willen toegeven, maar men streeft met vallen en opstaan naar hét overlastbestrijdingsinstrument. Eén ding lijkt men echter te vergeten: wetenschappelijk onderzoek en evaluatie. Men kan zich aldus de vraag stellen of het opportuun is om te blijven investeren in het logge GAS-systeem met zijn kinderziektes. Zou het niet beter zijn om het doek erover te werpen en de gehele regeling van nul te herzien?

Studentenprijs Liga voor Mensenrechten

Griet Landuyt is studente criminologie aan de Universiteit van Gent en winnares van de eerste Studentenprijs van de Liga voor Mensenrechten met haar bachelorproef "Overlast: een vergelijkende studie van het beleid en de invulling tussen België en Groot-Brittannië".

De winnaar van deze studentenprijs wordt gelauwerd met een publicatie en een geldprijs van 500 euro.

Op een verdienstelijke tweede en derde plaats eindigden Marijke Vermeulen (KUL) met haar Masterproef "Het Russische antwoord op Oekraïense toenadering tot het Westen" en Lotte Van Liefde (UGent) met haar Masterproef "Verkrachting als oorlogswapen in de Democratische Republiek Congo".

Studentenprijs 2013

Samen met TvMR en FATIK reikt de Liga voor Mensenrechten ook in 2013 haar Studentenprijs uit. Handelt jouw Bachelor- of Masterproef over een mensenrechtelijk thema? Mail ze vóór 31 augustus 2013 samen met een daaruit herleid publiceerbaar artikel naar info@mensenrechten.be. Het artikel mag maximaal 21.000 tekens tellen, inclusief spaties en voetnoten. Je maakt kans op een publicatie in TvMR of FATIK en een geldprijs van 500 euro.

De Bachelor- of Masterproeven uit het vorige (2011-2012) of huidige (2012-2013) academiejaar mogen ingediend worden.

De winnaar zal in december 2013 bekend gemaakt worden tijdens de uitreiking van de 'Prijs voor Mensenrechten'.

Meer info op www.mensenrechten.be of via info@mensenrechten.be.

Religieuze jongensbesnijdenis in Duitsland

Noot bij Landgericht Köln Urt. v. 7.5.2012 – 151 Ns 169/11 (AG Köln, Urt. v. 21.9.2011 – 528 Ds 30/11)

Op 7 mei 2012 deed het Landgericht in Keulen uitspraak over de strafrechtelijke toelaatbaarheid van de jongensbesnijdenis om religieuze redenen.¹ Het Hof was van oordeel dat een door een arts uitgevoerde religieuze besnijdenis strafrechtelijke gevolgen kan hebben zelfs als beide ouders toestemming hebben gegeven voor de operatie.

Feiten en beslissing

In 2010 voerde een Duitse arts op vraag van beide ouders een besnijdenis uit op een jongetje van vier. De operatie was niet medisch noodzakelijk. Twee dagen later werd de jongen in het universitair ziekenhuis in Keulen opgenomen om nabloedingen te stelpen. In eerste aanleg (Amtsgericht Keulen) werd de arts vrijgesproken van het toebrengen van een lichamenlijk letsel. Het recht van de ouders op bestemming van de (religieuze) opvoeding van hun kind werd belangrijker geacht dan het recht van een kind op lichamenlijke integriteit. In graad van beroep bevestigde het Keulse Landgericht de vrijpraak van de arts omdat er volgens het Hof geen sprake was van een medische fout. Bovendien stelde het Hof vast dat een verkeerde interpretatie van het recht door de arts onvermijdelijk was omdat er geen eenduidig antwoord op de vraag naar de toelaatbaarheid van deze besnijdenis in rechtspraak en literatuur bestond.² Hoewel de vrijpraak werd bevestigd, stelde het Hof wel dat in principe besnijdenis zonder medische aanleiding strafbaar is onder §223 Abs.1 van het Duitse Wetboek van Strafrecht.³

Betekenis van het arrest

Het Landgericht geeft met zijn uitspraak meer waarde aan de lichamenlijke integriteit, en ook aan het recht op zelfbeschikking van een kind, dan aan het opvoedingsrecht van ouders. Het arrest roept natuurlijk vragen op in een moderne samenleving met verschillende religieuze en culturele achtergronden. Wat gebeurt er als mensen met verschillende religies samenleven en hoe gaan we ermee om als de cultuur en tradities van een minderheid en meerderheid verschillen? Is het arrest een voorbeeld van hoe de godsdienstvrijheid, gewaarborgd door de Duitse Grondwet, beperkt wordt om bepaalde nieuwe tradities te weren? Terwijl de besnijdenis van vrouwen intussen in de meeste landen verboden is, wordt jongensbesnijdenis voor religieuze en traditionele redenen in de meeste landen toegestaan. Toch is er ook over deze vorm voortdurend discussie. Het Duitse arrest kreeg daarom niet toevallig wereldwijde mediale belangstelling. Het arrest van het Hof kan een signaal zijn

Ann-Katrin Habbig *

voor anderen om naar de rechtbank te trekken en gelijkaardige rechtspraak uit te lokken. Bovendien kan een dergelijk arrest de rechtspraak van andere rechtbanken beïnvloeden.

Politiek antwoord

De wereldwijde media-aandacht maakte het thema ook politiek interessant. Joodse en islamitische leiders eisten een religieus recht op besnijdenis en zetten hun eis kracht bij door er zelfs mee te dreigen Duitsland te verlaten. Politieke actie was nodig om enerzijds de lichamenlijke integriteit van personen te benadrukken en anderzijds aan te geven dat er wel degelijk respect was voor 'nieuwe' tradities en religie van alle bevolkingsgroepen. Een wettelijke regeling werd aangekondigd om rechtszekerheid te creëren voor ouders en personen die de besnijdenis doorvoeren. Na advies te hebben ingewonnen bij de Duitse ethische raad, kwam de Duitse regering in oktober 2012 met een voorstel dat snel wet werd. De aanpassing van het Duitse Burgerlijk Wetboek gebeurde al in december 2012.⁴ Besnijdenis bij jongens blijft toegestaan onder strikte voorwaarden. Een besnijdenis moet voorts volgens de regels van de medische kunst worden uitgevoerd, en in de eerste 6 levensmaanden hoeft dit niet door een arts te gebeuren maar kan dit ook door speciaal opgeleide personen die door een religieuze groep aangewezen worden.

Gemiste kans?

De vraag rijst of dit wetsvoorstel niet te veel een compromis is en een gemiste kans om het zelfbeschikkingsrecht van kinderen te versterken en om hun lichamenlijke integriteit te garanderen. De uitvoering op jonge leeftijd maakt het toch bijna onmogelijk om over een zelfbeschikkingsrecht te spreken. Uiteindelijk zijn het de ouders die een beslissing voor hun zoon nemen. De zaken worden hierdoor niet eenvoudiger, aangezien het een onomkeerbare beslissing is. Het wetsvoorstel had wel een mogelijkheid kunnen bieden voor veiligheid (onder behoud van de religieuze vrijheid) te zorgen door de verplichte aanwezigheid van een arts. De onduidelijke term "volgens de regels van de medische kunst" en de vordering na opgeleide personen creëert geen rechtszekerheid maar vereist meer uitleg en nieuwe definities. In België ontbreekt een uitspraak over een dergelijke zaak en zijn er alleen uitspraken over het gebrek aan een akkoord tussen de ouders over de besnijdenis van hun zoon.⁵ Net als in Duitsland bestaat er wel het recht op lichamenlijke integriteit van kinderen.⁶ Gezien het hoog aantal jongens in België bij wie een besnijdenis wordt uitgevoerd, is het misschien nodig om ook hier een discussie over de rechtsgrondslag te voeren.

* Ann-Katrin Habbig, assistente aan de onderzoeksgroep Law, Science, Technology and Society aan de VUB.

1 Landgericht Köln Urt. v. 7.5.2012 – 151 Ns 169/11. http://www.justiz.nrw.de/nrwe/lgs/koeln/lg_koeln/j2012/151_Ns_169_11_Urteil_20120507.html.

2 Ibid en §17 Satz 1 StGB.

3 §223 Abs. 1 StGB.

4 §1631 d BGB Beschneidung des männlichen Kindes.

5 Vergelijk: Luik 9 april 1981, Rev.trim.dr.fam. 1982, 327, concl. R. MACAR en Brussel (jeugdkamer) 6 december 2011 Rev.trim.dr.fam. 2012, afl. 2, 409.

6 De Belgische Grondwet, Art. 22bis.